

Nederland laat zich er graag op voorstaan dat het een tolerant land is. In de inburgeringscursus voor nieuwe Nederlanders wordt tolerantie nadrukkelijk genoemd als belangrijkste Nederlandse waarde. Blijkbaar ben je pas een goede Nederlander als je tolerant bent. Maar zijn we wel tolerant? En waar staat tolerantie eigenlijk voor?

Het zijn de bekende clichés die mensen in het buitenland hebben over Nederland. En die wij ook cultiveren. Wij hebben een grote mate van tolerantie naar elkaar. Dat uit zich in coffeeshops en in ons prostitutiebeleid. Het moet in alle openheid kunnen. Tolerantie geldt ook in onze wijze van omgaan met elkaar, zo wordt er gezegd. Iedereen mag zijn wie hij of zij wil zijn. En in Nederland mag je vooral zeggen wat je denkt of wil zeggen. En dat doen we dan ook ruimhartig. ‘Moet kunnen’, is de veelzeggende titel van een boek van Herman Pleij over de Nederlandse identiteit.

Wij houden tolerantie al eeuwenlang hoog. Historisch werd Nederland als een tolerante natie gezien vanwege de relatieve vrijheid van godsdienst, die in de zeventiende eeuw bijvoorbeeld de Hugenoten uit Frankrijk en de Joden uit Portugal en Polen aantrok. Zij konden hun godsdienst hier vrij belijden. Tolerantie vormt de kern van onze identiteit en tegelijk is er geen waarde waar zoveel invullingen van zijn. We zijn tolerant maar we weten niet echt wat we ermee bedoelen.

Tolerantie kan in de praktijk vertaald worden met twee houdingen die eigenlijk weinig met tolerantie te maken hebben. Tolerantie kan allereerst neerkomen op onverschilligheid. Het maakt mij eigenlijk niks uit wat een ander doet of denkt. Ik heb immers weinig met die ander te maken. Laat de moslim maar naar de moskee gaan zolang het niet in mijn achtertuin is. Homo’s prima, maar niet in mijn familie! Of omgekeerd: in de familie wordt het aanvaard, maar niet in het algemeen. Tolerantie komt neer op naast elkaar leven. Op veilige afstand. In onze eigen zuil of bubble. Hooguit gedoog je het onhebbelijke gedrag van de ander. Ten tweede kan tolerantie neerkomen op een vorm van neerbuigendheid. Je voelt je superieur omdat je de ander tolereert. Zie mij eens bijzonder zijn, ik tolereer zelfs een buitenlander in mijn team. Of een afwijkende mening. Ik ken ‘nieuwe Nederlanders’ die veel last hebben gehad van de neerbuigende, zogenaamde tolerante houding van Nederlanders.

Wat is tolerantie dan wel? Hoe langer ik erover nadenk, hoe moeilijker het te definiëren valt. Het begrip houdt mij bezig. Niet alleen omdat het mijn Nederlandse identiteit zou typeren. Maar ook omdat het de kernwaarde is van de geloofsgemeenschap waar ik predikant van ben, de remonstranten. Wij zijn in 1619 opgericht vanwege een geschil rond tolerantie. Wij stonden voor tolerantie en wij zijn toen verbannen. De oprichter van de remonstranten, Johannes Uytenbogaert, is misschien wel de grootste pleitbezorger van tolerantie in onze geschiedenis. Zijn gedachtegoed kan ons helpen bij het definiëren van het begrip. En dat is een noodzakelijk proces, want geen samenleving- ja geen elke vorm van samenleven- kan zonder tolerantie!

Het denken van Uytenbogaert rond tolerantie kan worden samengevat met een aloude remonstrantse leuze: *eenheid in het nodige. Vrijheid in het niet-nodige. In alles de liefde*. Ik vind dit zelf een buitengewoon waardevolle leuze. Het zou als motto kunnen dienen voor elk huwelijk, voor vriendschappen en voor alle vormen van gemeenschappen waar we bij betrokken zijn.

Deze leuze vertelt mij in een drieslag wat ware tolerantie is. Het is gebouwd op zowel eenheid, vrijheid al liefde. Het begint met de eenheid in het nodige. Dat wil zeggen dat er een

gedeelde basis nodig is. Tolerantie ontspringt uit een gevoel van verbondenheid. Er zijn waarden en verhalen die ons met elkaar verbinden. We horen bij elkaar en we laten elkaar nooit vallen, wat er ook gebeurt en hoe de ander zich ook gedraagt. Dat is een noodzakelijk gegeven. Daar heeft Nederland overigens nog wat huiswerk te doen, want die gedeelde basis is bij ons vaag geworden. Het basisvertrouwen moet gedefinieerd worden dat ons verzekert: we horen onvoorwaardelijk bij elkaar. Kortom: tolerantie staat lijnrecht tegenover onverschilligheid.

Socioloog Kees Schuyt beschreef tolerantie eens als een ‘tussenruimte’ tussen wat de mensen onverschillig laat en wat voor hen ondraaglijk is. Het is daarbij in eenieders voordeel dat deze tolerantieruimte in de samenleving zo breed mogelijk is. Maar het kan niet onbeperkt zijn! De Nederlandse filosoof Erasmus (waar we terecht zo trots op zijn!), die veel nadacht over tolerantie als basisbegrip van onze samenleving, legde in zijn denken mede de nadruk op verantwoordelijkheden en verplichtingen. Dit zijn termen die niet erg populair zijn in onze tijd, maar ze zijn de keerzijde van het hebben van rechten en vrijheden. Zonder verantwoordelijkheden en verplichtingen is er geen tolerantie mogelijk. Want dan worden we onverschillig naar elkaar toe en dan leven we volstrekt langs elkaar heen. Tolerant zijn betekent niet dat je alles maar moet accepteren. Daarom is het zo belangrijk om na te denken over een gedeelde basis waar we allen verantwoordelijk voor zijn.

Die gedeelde basis schept ruimte voor het tweede deel van de trits, ‘vrijheid in het niet-nodige’. Wij hoeven het niet overal met elkaar over eens te zijn. Er is gedrag dat in onze ogen irritant of onhebbelijk is maar dat de eenheid niet bedreigt. Dat vereist dan een zekere mate van vrijheid. In die vrijheid bevindt zich de tussenruimte van de tolerantie. Ik maak zelf regelmatig de afweging of ik een bepaald gedrag moet tolereren of niet. Zeker in de opvoeding van mijn kinderen. Maar ook in mijn werkzame leven. En privé. Bepaalde gebeurtenissen kunnen de basis van vriendschap onderuit halen. Denk aan bedrog of agressie. Daar mag dan iets over worden gezegd. Het is ondraaglijk. Daarnaast is er gedrag dat wel om tolerantie vraagt. Je ergert je aan elkaar. De ander zegt iets vervelends of zijn gedrag roept irritatie op. Daar kun je iets over zeggen maar je kunt het ook met de mantel der liefde bedekken want het raakt niet aan de kern. Je besluit om elkaar vooral vrij te laten en dat komt de vriendschap uiteindelijk ten goede.

Tolerantie is niet leuk. Integendeel: tolerantie doet pijn. Ruimte laten aan de andere partij is pijnlijk als die ruimte strijdig of zelf tegengesteld is aan de eigen belangen of opvattingen. Het viel mij laatst bij een ziekenhuisbezoek op dat het woord tolerantie in de medische wereld met pijn is verbonden met pijn. Het is de standaarduitdrukking geworden voor de per individu wissende fysieke grens van aanvaardbaarheid van pijn. Dat geldt ook in het leven van alledag. Tolerantie vergt een zekere weerbaarheid. Als de buurman elke avond barbecuet. Als groepen mensen kleding dragen die weezin doet opwekken in je. Als een religieuze groep zich keert tegen liberale verworvenheden. Als je politici dingen hoort zeggen die lijnrecht ingaan tegen jouw overtuigingen. Het is pijnlijk, maar zolang het niet raakt aan de eenheid die je met elkaar vormt, moet je het dulden. En gelukkig leven we in een rechtsstaat en is het aan de rechter om de grenzen van het ontoelaatbare te bewaken. Voor het irritante niet-strafbare kan het helpen om het gesprek met elkaar aan te gaan. Om elkaar in de ogen te kijken en om de opvattingen of handelingen van de ander te begrijpen.

Dat brengt mij bij het derde aspect van de trits. ‘In alles de liefde!’ Je kunt pas echt tolereren als je de ander ziet als mens, net zo menselijk en feilbaar als jij. Net zo zoekend in dit soms onoverzichtelijke en moeizame bestaan. We zijn allen op eigen wijze op zoek naar

bestaansrecht, naar een eigen plek onder de zon. Wij geloven allen dat we het goede doen. Begrip is de eerste stap naar tolerantie. De nieuwsgierigheid naar de beweegredenen van de ander. Tolerantie begint met liefde voor ieder mens, hoe anders die ander ook moge zijn. Ik had jarenlang een moeizame verhouding met een oude buurman. Totdat ik eens in gesprek met hem raakte. Ik hoorde over de problemen in zijn bestaan. In dat gesprek ontstond ruimte om zijn soms onhebbelijke acties in een bepaald licht te plaatsen. Als de muziek weer eens te hard aan stond. Ik kon het daadwerkelijk tolereren. En zou dat niet ook tussen groepen gelden? Tolerantie ontstaat waar we met ogen van liefde naar de ander kijken. Je interesseert je daadwerkelijk in de beweegredenen en overtuigingen van de ander. Je luistert naar hem of haar. Je stelt elkaar vragen. Je waagt het (weer) met elkaar. De ander die dezelfde basis deelt als ik. En die soms- net als ik- onhebbelijk gedrag vertoont en afwijkende gedachten heeft binnen de vrijheid die wij elkaar gunnen. Tolerantie kan voorkomen dat het ingewikkelde samenleven wordt teruggebracht tot simpele vooroordelen en zelfs kan leiden tot conflicten. Het kan pijn doen en het vraagt inspanning van iedereen. Maar het is de moeite meer dan waard, want zonder tolerantie is er geen vreedzaam samenleven mogelijk.